УДК 811.161.2

Пономаренко С. С.,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ДО ПИТАННЯ ПРО АКЦЕНТУАЦІЮ ПРИСЛІВНИКІВ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ І ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ВИДАНЬ АПОСТОЛА 1574 і 1564 рр.)

Статтю присвячено акцентним відмінностям прислівників, встановлено тенденції в наголошенні аналізованих слів львівського видання Апостола через залучення відомостей з інших пам'яток та словників XVI – XVIII ст.; доведено, що в більшості випадків такі розбіжності в акцентуації є не помилковими, а об'єктивно відбивають тогочасний український наголос XVI ст., відмінний від російського.

Ключові слова: *прислівники, способи словотворення, акцентуація, наголос.*

В статье освещаются акцентные отличия наречий, установлены тенденции в ударении анализированных слов львовского издания Апостола путём использования данных из других памятников XVI – XVIII вв. и словарей; доказано, что в большинстве случаев расхождения в акцентуации не являются ошибочными, а объективно отображают староукраинское ударение, отличающееся от староруссийского.

Ключевые слова: *наречия, способы словообразования, акцентуация, ударение.*

The article covers accentual variances in adverbs, it specifies stress tendencies of the analyzed allologs of the Lviv edition of Apostol via application of the data gathered from other sources dated 16-17 AD, dictionaries, and other editions of Apostol dated 17 AD, except for the Russian on; it was proved that in the majority of cases such accentual differences were not erroneous, per contra they demonstrated practical Ukrainian stress of the 16th century that differed from the Russian one.

The key words: *adverbs, methods of word-formation, emphasis, accentuation.*

Традиція ставити знаки наголосу виникла значно раніше, ніж у східних слов'ян було започатковано друкарство. Проте із започаткуванням друкарства наголос як мовний знак слугує засобом ідентифікації національної належності давніх пам'яток [11]. Важливу роль у дослідженні акцентних відмінностей відіграють праці І. Огієнка, який був початківцем у цій царині. Дослідження акцентних відмінностей як чинника своєрідності акцентних систем близькоспоріднених мов є важливою ділянкою порівняльно-історичної та зіставної акцентології східнослов'янських мов, де чільне місце посідають праці Л. Булаховського, З. Веселовської, В. Скляренка, В. Винницького, В. Дибо, А. Залізняка, В. Колесова, Р. Булатової та ін. На акцентні відмінності в ідентичних за змістом текстах звертає увагу І. Гальчук [4]. Проте й досі окремої уваги акцентним відмінностям у кожному лексико-граматичному класі слів приділено недостатньо, а вивчення розбіжностей у наголошенні прислівників у федорівських виданнях Апостола 1564 і 1574 рр. і досі залишається «білою плямою», що й зумовлює **актуальність** нашого **дослідження**.

Предметом дослідження є акцентні відмінності прислівників у львівському та московському виданнях Апостола 1574 і 1564 рр.

Мета роботи – виявити відмінності в наголошенні похідних та непохідних прислівників та встановити, що ці розбіжності в акцентуації відбивають тогочасну систему староукраїнського наголосу. Реалізація поставленої мети передбачає виконання акцентологічного аналізу, що виявляється в таких етапах: 1) систематизація та подання слів з акцентними відмінностями, що зафіксовані у львівському та московському виданнях Апостола; 2) з'ясування (якщо це можливо) первісної праслов'янської акцентуації; 3) виявлення фактів наголошення аналізованих лексем та їхніх словоформ у староукраїнських граматиках, словниках, художніх та релігійних творах, які засвідчують аналогічні випадки акцентуації; 4) у разі відхилення від зазначеного факту наголошення виявити причини цього, а саме: чи був це помилковий наголос, чи він відбиває церковнослов'янську акцентну традицію.

Прислівники з акцентними відмінностями у львівському виданні Апостола 1574 р. порівняно з московським виданням 1564 р. виявлено такі:

1) *въвѣ́ки* (Л., 104 зв.) – *во́вѣки* (М., 104 зв.);
2) *дєрзѣ́* (Л., 108) – *дє́рзѣ* (М., 108);
3) *доблє́сътвєнѣ* (М., 186 – двічі) – *до́блєсътвєнѣ* (М., 186 – двічі);
4) *до́брѣ* (Л., 121 зв.) – *добрѣ́* (М., 121 зв.);
5) *єдинодýшно* (Л., 9, 10, 24) – *єди́нодушно* (М., 9, 10, 24);
6) *єштє* (Л.) – *єштє* (М.):
6. 1) *єштє́ бо* (Л., 96) – *єштє́ бо* (М., 96);
6. 2) *єште́ бо* (Л., 115) – *єштє бо́* (М., 115);
7) *иногдà* (Л., 64 зв., 65 зв., 66 зв., 98 зв., 104 зв., 150 зв., 151 – двічі, 160 – двічі, 160 зв. – двічі, 163 зв., 191 зв., 175, 176 зв., 205, 208 зв.) – *и́ногда* (М., 64 зв., 65 зв., 66 зв., 98 зв., 104 зв., 150 зв., 151 – двічі, 160 – двічі, 160 зв. – двічі, 163 зв., 175, 176 зв., 191 зв., 205, 208 зв.);
8) *нєдúвно* (Л., 143 зв.) – *нє́дивно* (М., 143 зв.);
9) *нєскóро* (Л., 187 зв.) – *нє́скоро* (М., 187 зв.);
10) *обúльно* (Л., 70 зв.) – *о́бильно* (М., 70 зв.);
11) *спєрвà* (Л., 72 зв., 75, 76 – двічі, 76 зв. – двічі, 77, 77 зв., 129) – *спє́рва* (М., 72 зв., 75, 76 – двічі, 76 зв. – двічі, 77, 77 зв., 129).

Загалом виявлено 11 прислівникових лексем з акцентними відмінностями, десять з яких є похідними (серед них один складний прислівник) та один непохідний. З урахуванням повторів виявлено 40 розбіжностей у наголошенні

© Пономаренко С. С., 2012

цього класу слів. Для встановлення первісної акцентуації аналізованих похідних слів ми орієнтуємося на акцентуацію твірного слова (або словоформи), від чого й виводимо ймовірний пізньопраслов’янський наголос похідного.

Прислівник *вовѣки* вжито в досліджуваних пам’ятках з кореневим наголосом у львівському Апостолі та префіксальним – у московському. Це похідний відіменниковий прислівник, утворений префіксально-суфіксальним способом. Первісно його твірна основа (іменник *ŏ-основи чол. р.) у псл. мові належала до рухомої а. п. – *vě̯kъ [3, с. 399; 15, с. 73; 5, с. 82; 9, с. 132; 7, с. 137; 13, с. 111], який у зн. мн. мав закінчення *-у та характеризувався кореневим наголосом. Очевидно, аналізований прислівник у псл. мові являв собою поєднання прийменника *vъ та форми зн. мн. іменника *vě̯ky. Таким чином, первісною для згаданого слова є початкова акцентуація – *v’ъvě̯ky > др. в’овѣки. В інших тогочасних українських виданнях Апостола досліджувана лексема засвідчена, як і у львівському виданні 1574 р., з кореневим наголосом: *въвѣ́ки* (Л. Сл., 85 зв.; К., 83 зв.), який витіснив первісний префіксальний.

Прислівник *дєрзѣ* вжито в пам’ятках з кінцевим (суфіксальним) наголосом у львівському виданні та початковим (кореневим) – у московському. Це похідний ад’єктивний прислівник, утворений суфіксальним способом (за походженням це форма місц. одн. короткого прикметника [10, с. 167]). У псл. мові його твірна основа (короткий прикметник) належала до рухомої а. п. – *dь̀r○zъ [13, с. 141]. Згаданий прислівник в акцентуаційному плані збігається з формою місц. одн. чол. р., яка первісно характеризувалася початковим наголосом – *dь̀r○zě. Новий суфіксальний наголос виник, очевидно, з метою диференціації граматичних значень прикметника і прислівника. Саме таку (суфіксальну) акцентуацію відбивають українські видання Апостола XVII ст.: *дєрзѣ̀* (Л. Сл., 88; К., 85 зв.). Певно, є підстави говорити, що львівська пам’ятка відбиває реальний староукраїнський наголос.

Прислівник *доблєсътвєнh* з наголосом на другому складі кореня у львівському виданні та на першому – в московському. Факт кореневої акцентуації аналізованої лексеми не відбиває жодна з досліджуваних нами українських пам’яток, у т. ч. й видання Апостола XVII ст., – усі вони засвідчують винятково суфіксальний наголос: *доблєсътвє́ннѣ* (Зиз. Л., 42; Бер., 52), *доблєсътвє́нны* (Бер., 51), *доблєсътвє́нѣ* (Л. Сл., 166 зв.; К., 164). Крім того, варто зауважити, що чимала кількість прикметників з суфіксом *-єн– (-єнн-)* характеризується наголосом саме на цій морфемі: *мужєствє́нъ* (Бер., 51), *єдинствє́нноє, двоиствє́нноє, множєствє́нноє* (Гр. Зиз., 25). Зважаючи на це, можна говорити, що коренева акцентуація цього слова, можливо, засвідчує місцевий наголос або церковнослов’янську акцентну традицію.

Прислівник *добрѣ* вжито в пам’ятках з кореневим наголосом у львівському виданні та суфіксальним – у московському. Це похідний відприкметниковий прислівник, утворений суфіксальним способом. За походженням, як і прислівник *дєрзѣ*, це форма місц. одн. короткого прикметника, який у псл. мові належав до окситонованої а. п. – *dobrъ̀ [2, с. 418; 3, с. 454; 15, с. 101; 14, с. 273; 9, с. 209; 5, с. 123; 1, с. 82; 7, с. 136; 6, с. 136; 13, с. 137, 140], а у формі місц. одн. мав флексійну акцентуацію – *dobrě [13, с. 137]. У др. мові засвідчений переважно первісний суфіксальний наголос: *добрѣ̀* (ЧНЗ, 19 зв., 22 зв., 38 зв., 46, 48 зв., 50 зв., 65 зв., 80 – двічі, 111, 136 зв. – двічі, 139, 148 зв., 167) і *до́брѣ* (ЧНЗ, 123 зв.), *нєдобрѣ̀* (ЧНЗ, 123 зв.). У староукраїнській мові акцентуація досліджуваної лексеми інша – наголос відтягнено на корінь, що й відбивають тогочасні пам’ятки: *до́брѣ* (Гр. См., 68 зв.; Адельф., 176; Гр. Зиз., 81, 82 зв.; Бер., 52 – двічі; Служ. Стр., 304), але *добрѣ̀* (Служ. Стр., 141, 182). Новий кореневий наголос засвідчений і в інших українських виданнях Апостола: *до́брѣ* (Л. Сл., 101; К., 98 зв.). Зважаючи на викладене, можна вважати, що львівська пам’ятка 1574 р. відбиває реальне староукраїнське наголошення прислівника *добрѣ* порівняно з московською, де засвідчено давню праслов’янську акцентуацію.

Прислівник *єдинодушно* вжито в пам’ятках з наголосом на другому корені у львівському виданні та наголосом на першому корені – у московському. У Чудівському Новому Завіті відбито акцентуацію кількох прислівників, що належать до того самого словотвірного типу, причому одна лексема має наголос на інтерфіксі, а дві інших – на другому корені: *єдіно́душно* (ЧНЗ, 59), *єдіноро́дно* (ЧНЗ, 31), *єдинооу́мно* (ЧНЗ, 130). У «Лексиконі» П. Беринди складні слова з першим компонентом *єдино–* теж характеризуються наголосом на другій кореневій морфемі: *єдиномы́слїє, єдиноѡ́бразный, єдинорóждъ, єдиночáдый, єдинорóдный* (Бер., 61). Нарешті, українські видання Апостола XVII ст. засвідчують аналізовану лексему з такою самою акцентуацією: *єдинодýшно* (Л. Сл., 20, 20 зв.; К., 17 зв., 18). Усе це дає підстави припустити, що саме такий наголос на другому корені був актуальним у староукраїнській мові для лексем цього словотвірного типу. У подальшому на першому компоненті складного слова розвинувся побічний наголос, як у більшості складних слів сучасної української літературної мови.

Сполучення прислівника з часткою *єштє бо* вжито в пам’ятках двічі: у першому випадку з наголосом на першому складі прислівника у львівському виданні та на другому – в московському; у другому випадку з наголосом на другому складі прислівника та на частці у львівському та московському виданнях відповідно. Цей непохідний прислівник у др. мові характеризувався винятково другим наголошеним складом: *єщє̀* (ЧНЗ, 4 зв., 11, 16, 17, 23, 24, 25 зв., 35 зв., 39 зв., 43, 49 зв. тощо). Староукраїнські пам’ятки відбивають наголос на другому складі аналізованої лексеми: *єщє̀* (Гр. См., 70; Бер., 64 – двічі), *єштє́ бо* (Л. Сл., 76 зв., 95; К., 74, 92 зв.). І. Огієнко відзначає подвійне наголошення згаданого прислівника у Стрятинському служебнику: *єщє̀* і *є́щє* [12, с. 20]. Отже, подвійне наголошення аналізованого слова, яке відбиває львівська пам’ятка, засвідчує і церковнослов’янську акцентну традицію, і «живий» староукраїнський наголос. Різні акцентні відмінності того самого слова зумовлені клітикою *бо*.

Прислівник *иногда* вжито в пам’ятках з суфіксальним наголосом у львівському виданні та кореневим у московському. Це відзайменниковий прислівник, утворений від основи означального займенника *инъ (ино)* додаванням формального елемента *-гда*. У др. мові ця лексема характеризується потрійним наголосом: *иногдà* (ЧНЗ, 84 зв., 122, 125, 126 зв.), *ино́гда* (ЧНЗ, 102 зв., 125, 125 зв., 131), *и́ногда* (ЧНЗ, 85, 105), *ѝногда* (ЧНЗ, 46). Староукраїнські пам’ятки засвідчують послідовно кінцевий суфіксальний наголос, крім Стрятинського служебника, де зафіксовано подвійний наголос: *иногдà* (Гр. См., 69; Бер., 88; Зиз. Л., 51; Л. Сл., 45, 45 зв., 46, 79 зв., 84, 130 зв., 131, 140, 140 зв., 143 тощо; К., 42 зв. – двічі, 43, 77, 81 зв., 110 зв., 111, 120 зв. – двічі тощо); *и́ногда* (Служ. Стр.,

8) і *иногдѧ* (Служ. Стр., 170). Імовірно, в українській мові XVI – XVII ст. ця лексема мала подвійну акцентуацію, хоч перевага надавалася кореневому наголосу. Тож, львівська пам'ятка відбиває реальну староукраїнську вимову, особливо якщо зважати на 18-разовий повтор слова в текстах Апостолів, при цьому акцентні відмінності є ідентичними.

Прислівники *нєдивно*, *нєскоро* і *обильно* вжито в пам'ятках з однаковими акцентними відмінностями: кореневим наголосом у львівському виданні та префіксальним – у московському. Це похідні відприкметникові префіксальні прислівники. Лексема *нєдивно* утворена префіксальним способом від основи *дивно*, яка, у свою чергу, походить від іменника *диво*, що у псл. мові належав до рухомої а. п. – *divo [5, с. 82; 7, с. 138; 13, с. 118], похідний від нього короткий прикметник, утворений за допомогою суфікса *-ьn-, теж належав до а. п. *с* – *divьnъ [5, с. 87; 13, с. 256]. Безпрефіксний прислівник в акцентуаційному плані співвідносний з омонімічним коротким прикметником у наз. одн. сер. р., що первісно мав кореневе наголошення – *divьno. При утворенні префіксальної форми наголос залишався на корені, оскільки утворення не становило єдність – *ne divьno. Староукраїнські пам'ятки прислівникові лексеми цього словотвірного типу засвідчують з наголосом на корені або суфіксі: *нє до́лго* (Гал., 118), *нє ле́гко* (Бар., 35), *нємо́штно* (Кл., 5), *нєсма́чно* (Кл., 35), *нєдале́чє* (Синопс., 7), *нєди́вно* (Л. Сл., 123; К., 120 зв.). У староросійській мові прислівники, що походять від коротких прикметників, утворених за допомогою префікса, який за своєю природою є прийменником або часткою, характеризувалися як кореневою (суфіксальною), так і префіксальною акцентуацією.

Прислівник *нєскоро* генетично пов'язаний в акцентуаційному плані з короткою формою прикметника у наз. одн. сер. р., який у псл. мові належав до окситонованої а. п. і мав флексійну акцентуацію – *skorъ̀, *skorò [5, с. 110; 9, с. 209; 13, с. 140]. Похідне префіксальне утворення зберігало наголошення твірної основи – *neskorò. У др. мові безпрефіксний прислівник засвідчений з кореневим наголосом: *ско́ро* (ЧНЗ, 16, 35 зв., 109 зв., 122, 128 зв., 138 зв., 149 зв., 153 зв., 158 зв., 159), який відбивають і староукраїнські пам'ятки: *ско́ро* (Гр. См., 69 зв.; Адельф., 176), *ско́рw* (Гр. См., 68; Бер., 221). Пізніші українські видання Апостола фіксують префіксальний прислівник так само з кореневим наголосом: *нєско́ро* (Л. Сл., 168 зв.; К., 166).

Прислівник *обильно* є похідним відприкметниковим утворенням. У староукраїнських пам'ятках він та спільнокореневі лексеми засвідчені з кореневою акцентуацією: *wби́лїє*, *wби́лноє* (Бер., 286), *оби́льно* (Л. Сл., 50 зв.; К., 48).

Таким чином, прислівники з кореневим наголосом у львівській пам'ятці об'єктивно відбивають староукраїнську вимову, причому для слова *нєдивно* такий наголос є давнім праслов'янським, а для слова *нєскоро* коренева акцентуація є новою; розвиток нового наголосу був зумовлений диференціацією граматичних значень прикметника і прислівника. Лексема *обильно* має обмежене вживання в пам'ятках досліджуваного періоду, тому стверджувати про специфіку саме староукраїнського наголосу є проблематичним, однак нерухомість наголосу в словах зі спільним коренем свідчить на користь того, що це все-таки є відбиттям староукраїнської «живої» вимови.

Прислівник *спєрва* вжито в пам'ятках з суфіксальним наголосом у львівському виданні та кореневим у московському, причому слово повторюється в текстах Апостола 9 разів. Це похідний прислівник, що утворений від порядкового числівника префіксально-суфіксальним способом, який у псл. мові належав до рухомої а. п. – *pr̥̀vъ [8, с. 156; 13, с. 150]. В акцентуаційному плані прислівник генетично пов'язаний з формою род. одн. чол. р., яка мала кореневий наголос – *pr̥̀gо̯va. При утворенні прислівника наголос перемістився на префікс, а згодом (унаслідок ослаблення редукованих у слабкій позиції) – на корінь: *sъ + *pr̥gva > *sъpr̥̀gva. Відбиття первісної акцентуації простежується як у давньоруській, так і в староукраїнській мовах: *спе́рва* (ЧНЗ, 25 зв., 88, 88 зв., 169 зв.; Гр. См., 69; Бер., 91). Українські видання Апостола XVII ст. теж засвідчують кореневий наголос: *спе́рва* (Л. Сл., 51 зв., 54, 55 – двічі, 55 зв., 57, 57 зв., 109 зв.; К., 49, 51 зв., 52, 52 зв., 54 – двічі, 107). Вищезазначене вказує на те, що кінцевий наголос аналізованого прислівника, відбитий львівською пам'яткою є, скоріше за все, церковнослов'янським.

Таким чином, при аналізі акцентних відмінностей похідних прислівників ми виходили з того, якою була акцентуація твірного слова. Для цього було з'ясовано праслов'янську акцентуацію, виявлено особливості впливу давньоруського наголошення і визначено, який наголос був притаманний досліджуваним формам у староукраїнській мові. Зважаючи на викладене вище, нами встановлено, що майже всі прислівники з акцентними відмінностями, окрім одного, відбивають реальний староукраїнський наголос. Староукраїнський природний наголос відбивають такі прислівники: *дєрзѣ, до́брѣ, єдинодушно, иногдѧ, нєди́вно, нєско́ро*; церковнослов'янський наголос – *є́штє бо* і *єштє́ бо, спєрвѧ*; помилковий наголос – *доблє́сътвєнѣ*.

Реконструкція первісного праслов'янського наголошення відіграла важливу роль в аналізі акцентних відмінностей похідних адвербіальних утворень. Річ у тім, що первісне наголошення похідних прислівників, утворених від основ імен, співвідносне не з твірною основою, а з цілою словоформою – формою числа і відмінка іменника, наприклад: *въвнѣ́ки*: *vъ + *vь̄ky →*vъvь̄ky > др. в'овъки; формою роду, числа і відмінка прикметника, наприклад: *до́брѣ* – від місц. одн. чол. або сер. р. *dobrě, але первісний кінцевий наголос змінився на суфіксальний з метою уникнення граматичної омонімії форм прикметника і прислівника; непохідним іменником, від якого суфіксальним способом утворено короткий прикметник, а одна з його форм виявилася словотвірною базою для творення прислівника, наприклад: *нєди́вно*: *di̯v(o) + *-ьn– → *di̯vьnъ (рухома а. п.), у наз. одн. сер. р. цей прикметник мав кореневий наголос, яким первісно характеризувався і омонімічний з ним прислівник.

Отже, в більшості випадків такі розбіжності в акцентуації є не помилковими, а об'єктивно відбивають тогочасний український наголос XVI ст., відмінний від російського.

Список умовних скорочень:

(пам'ятки, словники, граматики)

1. Адельф. – Адєльфотєс. Грамматика. – Львів, 1591 (стародрук).

2. Бар. – Баранович Л. Мєч духовный. – К., 1666 (стародрук).
3. Бер. – Бєрында П. Лєксіконъ славєнороссκій, и имєн тлъкованіє. – К., 1627 / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961 (стародрук, перевид. фотомех. способом). – 272 с.
4. Гал. – Галятовскій І. Ключ разумѣнія. – К., 1659 (стародрук).
5. Гр. Зиз. – Зізаній Л. Грамматіка словєнска. – Вилно, 1596 / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К. : Наукова думка, 1980 (стародрук, факсим. вид.).
6. Гр. См. – Смотрискій М. Грамматіки славєнския правилноє синтагма. – Єв’є, 1619 / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К. : Наукова думка, 1979 (стародрук, факсим. вид.).
7. Зиз. Л. – Зізаній Л. Лєксис, 1596 // Лексисъ Лаврентія Зизанія: Синоніма славенороссκая / Підгот. текстів і вступ. статті В. В. Німчука. – К., 1964 (стародрук, перевид. фотомех. способом). – 203 с.
8. К. – Апостол. – К., 1630 (стародрук).
9. Кл. – Вірші Климентія Зиновієва сина (кінець XVII – початок XVIII ст.) // Пам’ятки українсько-руської мови і літератури. – Л., 1912. – Т. 7. – С. 1-215.
10. Л. – Апостол. – Львів, 1574 (стародрук).
11. Л. Сл. – Апостол. – Львів, 1639 (стародрук).
12. М. – Апостол. – М., 1564 (стародрук).
13. Синопс. – Синопсісъ. – К., 1680 (стародрук).
14. Служ Стр. – Служебникъ. – Стрятин, 1604 (стародрук).
15. ЧНЗ – Чудівський Новий Завіт, 1355 / Огієнко І. Словник наголосів Чудівського Нового Завіту 1355 року: Записки чина св. Василія Великого. – Львів, 1937 – 104 с.

Скорочення назв мов, термінів, понять

а. п. – акцентна парадигма	наз. – називний відмінок
др. – давньоруська мова	одн. – однина
зв. – зворотний бік аркуша	псл. – праслов’янська мова
зн. – знахідний відмінок	род. – родовий відмінок
місц. – місцевий відмінок	сер. р. – середній рід
мн. – множина	чол. р. – чоловічий рід

Література:

1. Булатова Р. В. Старосербская глагольная акцентуация / Р. В. Булатова. – М. : Наука, 1975. – 281 с.
2. Булаховський Л. А. Вибрані праці: У 5-и т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 2. – 631 с. – (Українська мова).
3. Булаховський Л. А. Вибрані праці: У 5-и т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 4. – 575 с. – (Слов’янська акцентологія).
4. Гальчук І. Ю. Наголос у виданні творів Г. Ф. Квітки-Основ’яненка за редакцією О. О. Потебні на тлі розвитку української акцентології / І. Ю. Гальчук // Українська мова. – 2010. – №3. – С. 20-35.
5. Дыбо В. А. Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском / В. А. Дыбо. – М. : Наука, 1981. – 272 с.
6. Дыбо В. А. Основы славянской акцентологии / В. А. Дыбо, Г. И. Замятина, С. Л. Николаев. – М. : Наука, 1990. – 334 с.
7. Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской / А. А. Зализняк. – М. : Наука, 1985. – 428 с.
8. Иллич-Свитыч В. М. Именная акцентуация в балтийском и славянском: Судьба акцентуац. парадигм / В. М. Иллич-Свитыч. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 179 с.
9. Колесов В. В. История русского ударения: Именная акцентуация в древнерусском языке / В. В. Колесов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1972. – 256 с.
10. Леута О. І. Старослов’янська мова: Підручник / О. І. Леута. – К. : Вища школа, 2001. – 255 с.
11. Огієнко І. Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок: Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії / І. І. Огієнко // Записки чина св. Василія Великого. – Львів, 1925. – Т. 1. – Вип. 3. – С. 197-220.
12. Огієнко І. Український наголос на початку XVII-го віку // Записки чина св. Василія Великого. – Жовква, 1926. – Т. 2. Вип. 1-2. – С. 4.
13. Скляренко В. Г. Праслов’янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К. : Укр. книга, 1998. – 342 с.
14. Kiparsky V. Der Wortakzent der russischen Schriftsprache / V. Kiparsky. – Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverl., 1962. – 296 s.
15. Stang Ch. S. Slavonic accentuation / Ch. S. Stang. – Oslo ect.: Universitets-forl., 1957. – 194 p.